

Молгамова Л. О.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ DEATH (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

У статті систематизовано різні підходи до визначення «концепту» як одного із найвагоміших універсальних теософських ментальних утворень з абстрактною семантикою в концептуальному просторі різних мов. Зроблено висновок, що концепт має складну багатовимірну структуру і включає понятійну основу та соціо-психо-культурну частину. Встановлено ім'я концепту DEATH за допомогою порівняльного аналізу синонімічних рядів досліджуваної лексики death в різних синонімічних словниках з точки зору уживаності семантичного множника під час лексикографічного опису, яке співпадає з домінантою його синонімічного ряду, і постає стилістично нейтральною, семантично простою і наділеною найбільш загальним значенням лексеми death у синонімічному ряду. Проаналізовано лексикографічні визначення імені концепту DEATH за допомогою методики компонентного аналізу на матеріалі словникових дефініцій із виокремленням сем різнопланових англійських лексикографічних джерел, оскільки лексична система у різних типах словників відображає специфіку фрагменту мовної картини світу, що стоїть за іменем концепту. Виокремлено спільні (cessation, biological functions, organism) і відмінні (total, permanent, irreversible, ultimate, state, act, fact, cause, occasion, time) семи лексичного значення імені концепту DEATH; зроблено висновок, що лексикографи дають системне визначення лексеми death з мінімізацією ознак, які входять до значення слова і трактують слово death як незворотну, кінцеву, остаточну дію або стан, за яких відбувається тотальне припинення усіх життєвих функцій організму, зупинка фізичних і розумових процесів, розпад біологічної клітини, кінець життя, не існування, втрата життя за певних причин чи випадків у часі. Дано авторське визначення понятійній основі концепту DEATH як total permanent irreversible ultimate cessation of organism's biological functions due to some cause or occasion in time. Було окреслено подальші перспективи наукової розвідки, які полягають у структуризації лексико-семантичного поля імені концепту DEATH як одного з найефективніших методів сучасних семантичних досліджень лінгвокогнітивних концептів.

Ключові слова: концепт, ім'я концепту, домінанта, сема, компонентний аналіз.

Постановка проблеми. Як мовна особистість, кожний індивідуум має свою концептуальну картину світу. Ця картина не є однорідною, а складається з універсальних елементів, які залежать, насамперед, від лінгвокультурного світосприйняття особистості, що, у свою чергу, зумовлюється рівнем її виховання, соціальним станом, приналежністю до тієї або іншої культури, віросповідання та ін. З іншого боку, концептуальна картина світу індивіда залежить від тієї інформації, існування якої зумовлене суто специфічними характеристиками індивіда – особистісними якостями, настроєм, станом здоров'я [2, с. 49]. Індивідуальні особливості сприйняття світу особливо яскраво виявляються при поясненні індивідом складних для сприйняття концептів (таких, наприклад, як DEATH, LOVE, GOD), експлікація сутності яких викликає активний прояв творчого потенціалу.

Феноменом, що завжди цікавив людину, є концепт DEATH. Остання традиційно визначається нау-

ковцями як закономірна та неминуча завершальна стадія існування індивідуума. Таке визначення могло б здатися ідеальним, якби поняття не було абстрактним, а кожен індивід не розумів би концепт DEATH по-своєму та не прагнув його пояснити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурний концепт DEATH завжди цікавив науковців як одне із найвагоміших універсальних теософських ментальних утворень з абстрактною семантикою в концептуальному просторі різних мов. Висвітленням наведених особливостей займалися Л.В. Гнаповська [1], Л.К. Суворова [4], Л.В. Федорюк [6]. Останні досліджують різні аспекти вербалізації концепту, які експлікують його когнітивне підґрунтя мовними засобами.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз семантики імені концепту DEATH за допомогою методики компонентного аналізу на матеріалі словникових дефініцій із виокремленням сем (компонентів значення лексеми) [5, с. 178] різнопланових

англомовних лексикографічних джерел, оскільки лексична система у різних типах словників відображає специфіку фрагменту мовної картини світу, що стоїть за іменем концепту DEATH.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання: систематизувати різні підходи до визначення «концепту»; встановити ім'я концепту DEATH; проаналізувати лексикографічні визначення імені концепту DEATH; виокремити спільні і відмінні семи лексичного значення імені концепту DEATH; дати авторське визначення понятійній основі концепту DEATH.

Об'єктом дослідження постає концепт DEATH, лексикалізований в сучасній англійській мові.

Предметом дослідження є лексико-семантичні аспекти концепту DEATH в англомовних лексикографічних джерелах.

Виклад основного матеріалу. Концепт як кардинальна одиниця концептуальної картини світу є центральним і найбільш суперечливим поняттям сучасної лінгвістики, вирізняючись неоднозначністю свого тлумачення, що свідчить про різноманіття його ознак і властивостей [5, с. 127].

У сферу сучасної гуманітарної науки термін «концепт» увів С.О. Аскольдов в 1928 році, який назвав концептом «загальні поняття» [2, с. 31]. Але лише у 80х роках ХХ ст. цей термін привернув увагу науковців у зв'язку з перекладами англомовних видань в плані співвідношення реалій різних народів.

У лінгвістиці виділено три підходи до визначення «концепту»: прихильники лінгвокультурологічного підходу (Ю.С. Степанов, В. І. Карасик, Г.Г. Слишкін, С.Г. Воркачов, В.М. Телія, О.Й. Шейгалта ін.) розглядали концепт як головний сегмент культури у ментальному просторі людини. Прихильники лінгвокогнітивного підходу (А.П. Бабушкін, О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, І.А. Стернін, Н.Н. Болдирев, А. Вежбицька та ін.) вважали концепт результатом зіткнення значення слова з особистісним і народним досвідом людини. Прихильники логіко-лінгвістичного підходу (Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, С.Є. Нікітіна, Г.Є. Крейдлін та ін.) розглядали семантику мовного знака як єдиний засіб формування змісту концепту [2].

На нашу думку, такі підходи до визначення «концепту» не враховують динамічні процеси глобалізації інфосфери в умовах розвитку суспільства знань і мають суто лінгвальний характер. З цієї точки зору нам близька теорія Таценко Н.В., яка вважає, що досягнення природничих наук, побудова загальнонаукової картини світу вимагають адекватнішого погляду на онтологію концепту [5, с. 135].

Науковиця розглядає «концепт» крізь призму ідеї втіленого розуміння, ситуативної когніції, динаміцизму, в руслі репрезентаційного та діяльнісного підходів, біологічного натуралізму. Вона наголошує (і ми повністю розділяємо її точку зору), що поступово змінюється класичний когнітивний підхід до концепту як до ментальної репрезентації, підлягають перегляду навіть його глибинні філософські основи, і пропонує авторське визначення «концепту».

На її думку, концепт спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда, реалізується у певному мовленнєвому акті, а отже, повинен описуватись і пояснюватись з урахуванням складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, пов'язаних із залученням індивіда до екстралінгвального оточення та соціально-культурної взаємодії [там само].

Як бачимо, міждисциплінарний термін «концепт» отримав значну кількість різнопланових визначень, але й досі не отримав однозначного несуперечливого визначення. Одностайні науковці в одному: «концепт» має складну багатовимірну структуру і включає понятійну основу та соціо-психо-культурну частину [2, с. 36].

Таким чином, якщо розглядати концепт як «поняття, занурене у культуру» [2, с. 39], то розпочинати дослідження концепту вважаємо доцільним з аналізу лексичного значення імені концепту – мовного знаку, який найповніше і найадекватніше передає його сутність і співпадає з домінантою синонімічного ряду [5, с. 177] – оскільки, на нашу думку, інтерпретація «вузького розуміння» концепту як семантичного утворення, яке стоїть за словом, відкриває шлях до аналізу всіх можливих смислів концепту у його «широкому розумінні», а саме нашарування ціннісних конотацій на денотативне (суто логічне) значення слова [3, с. 20].

Визначення домінанти синонімічного ряду зазвичай не викликає труднощів і носить, на нашу думку, суто технічний характер: потрібно проаналізувати синонімічні ряди досліджуваної лексеми death в різних синонімічних словниках з точки зору уживаності семантичного множника під час лексикографічного опису, тобто виокремити однакові лексеми, які повторюються в усіх словниках, і виділити лексему семантично просту, стилістично нейтральну, лексично сполучувану, і, як наслідок, найбільш уживанішу.

Проаналізувавши синонімічний ряд лексем на позначення смерті, зафіксований окремо в п'яти використаних в межах дослідження словниках, ми дійшли висновку, що він майже однаковий якісно, кількісно і структурно: **Synonyms:** death, afterlife,

annihilation, bereavement, casualty, cessation, curtains, darkness, decease, demise, departure, destruction, dissolution, downfall, dying, end, ending, eradication, euthanasia, exit, expiration, extermination, extinction, fatality, finis, finish, grave, heaven, loss, mortality, necrosis, obliteration, oblivion, paradise, parting, passing, quietus, release, repose, ruin, ruination, silence, sleep, termination, tomb, eternal rest, grim reaper, passing over [17]; **Synonyms:** death, demise, doom, rest, decease, dying, curtains, fate, expiration, destruction, cessation, end, finale [16]; **Synonyms:** death, dying, demise, bereavement, end, passing, release, loss, departure, curtains, cessation, expiration, decease, quietus [8]; **Synonyms:** death, departure, demise, decease, dissolution, mortality, fall, failure, termination, cessation, expiration, release, exit [9]; **Synonyms:** decease, demise, dying, end, passing, passing away, passing on, loss of life, expiry, expiration, departure from life, final exit, eternal rest, end, finish, cessation, termination, extinction, extinguishing, collapse, ruin, ruination, destruction, extermination, eradication, annihilation, obliteration, extirpation [10].

Таким чином, нами було виокремлено однакові лексеми в кожному з синонімічних рядів і зроблено припущення про те, що узагальнений синонімічний ряд лексеми *death* має такий вигляд: **decease** (абсолютний, форм., архаїчн.), **demise** (абсолютний, форм.), **dying** (стилістичний), **cessation** (контекстуальний, форм.), **end** (контекстуальний), **expiration** (контекстуальний). Як бачимо, у синонімічному ряду є абсолютні синоніми лексеми *death* (*decease* = a person's death; *demise* = a person's death), які б могли претендувати на домінанту синонімічного ряду, але формальний стиль їхньої вживаності унеможливає це. Очевидно, що домінантою синонімічного ряду і водночас іменем концепту DEATH постає лексема *death* як стилістично нейтральна, семантично проста і наділена найбільш загальним значенням у синонімічному ряду.

Отже, за допомогою компонентного аналізу проаналізуємо стислий до основних ознак зміст лек-

семи *death* у різнотипних словниках англійської мови: тлумачних, енциклопедичних, синонімічних, етимологічних, тезаурусів, бо саме в словниках, на нашу думку, сконцентрована мовна специфіка вербального уявлення про концепт.

Компонентний аналіз значення лексеми *death* у різних словниках дозволяє виокремити спільні і відмінні семи лексичного значення імені концепту DEATH:

1) Old English *dea* “total cessation of life, act or fact of dying, state of being dead; cause of death”, from Proto-Germanic **dauthuz*, from verbal stem **dau-*, which is perhaps from PIE root **dheu-* “to die”, with Proto-Germanic **-thuz* suffix indicating “act, process, condition” [15];

2) the cessation of all vital functions of the body including the heartbeat, brain activity (including the brain stem), and breathing [13];

3) the permanent cessation of physical and mental processes in an organism [7];

4) the degeneration or disintegration of a biological cell [7];

5) the state of being dead (=of no longer living) [18];

6) the permanent cessation of all biological functions that sustain a living organism [19];

7) the irreversible cessation of all vital functions especially as indicated by permanent stoppage of the heart, respiration, and brain activity, the end of life [14];

8) the act of ceasing to exist [14];

9) something that is the cause of one's ultimate failure or loss of life [14];

10) an occasion when someone dies [12];

11) the time when something ends or the fact that it ends [12];

12) the end of the life of a person or animal [11];

13) a particular case when someone dies [11];

14) end of life [17].

За результатами аналізу словникових дефініцій виділено спільні та диференційні семи лексичного значення імені концепту DEATH:

Диференційні семи	Часто повторювані семи, які можна розподілити у такі синонімічні групи з подальшим виокремленням в кожній групі архісеми		
	“way of death”	“object of death”	“specific clarification of object”
total permanent irreversible ultimate	cessation (5) end (5) being dead (3) die (2) stoppage failure/loss	organism biological cell life/living one/someone person animal	biological functions vital functions heartbeat/brain activity/breathing heart/respiration/brain activity physical/mental processes
state act fact	degeneration/ disintegration		
cause occasion time	cessation	organism	biological functions

Таким чином, проведений компонентний аналіз імені досліджуваного концепту DEATH довів, що лексикографи дають системне визначення лексеми death з мінімізацією ознак, які входять до значення слова і трактують слово *death* як *незворотну, кінцеву, остаточну дію або стан, за яких відбувається тотальне припинення усіх життєвих функцій організму, зупинка фізичних і розумових процесів, розпад біологічної клітини, кінець життя, не існування, втрата життя за певних причин чи випадків у часі*. Якщо ж ще більше звизити значення слова, що ми і намагалися зробити в ході компонентного аналізу шляхом обмеження семантичних ознак лексеми *death*, то в нашому авторському трактуванні концепт DEATH має таку понятійну основу: *total permanent irreversible ultimate cessation of organism's biological functions due to some cause or occasion in time*.

Висновки і пропозиції. У ході проведеного дослідження було систематизовано різні підходи до визначення терміну «концепт»; встановлено ім'я концепту DEATH і зроблено висновок, що

воно співпадає з домінантою синонімічного ряду *death*; проаналізувано лексикографічні визначення імені концепту DEATH з виокремленням спільних (*cessation, biological functions, organism*) і відмінних (*total, permanent, irreversible, ultimate, state, act, fact, cause, occasion, time*) сем лексичного значення імені концепту DEATH; надано авторське визначення понятійній основі концепту DEATH. Під час проведення наукового дослідження ми дійшли висновку, що «бідність» семантичного об'єму лексеми *death* пов'язана з природнім острахом наділити мовний знак психолінгвістичним значенням, яке здатне відрізнитися від конкретних соціально-емоційних конотацій інших індивідів в силу того, що концептуальна картина світу кожного індивіда унікальна.

Проведене дослідження не є вичерпним. Подальшу перспективу наукової розвідки вбачаємо у структуризації лексико-семантичного поля імені концепту DEATH як одного з найефективніших методів сучасних семантичних досліджень лінгвокогнітивних концептів.

Список літератури:

1. Гнаповська Л.В. Лінгвокогнітивні ознаки англомовної метафоричної репрезентації концепту «Смерть». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія Філологічні науки*. 2008. Вип. 75(4). С. 55-58.
2. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск, 2005. 256 с.
3. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск, 2013. 307 с.
4. Суворова Л.К. Концепт смерті в оповіданні Л. Яновської «Смерть Макарихи»: філософсько-культурологічні підтексти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 4.10. С. 183 – 186.
5. Таценко Н.В. Емпатія в сучасному англомовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір: дис... доктора філологічних наук : 10.02.04. Харків, 2018. 472 с.
6. Федорюк Л. В. Епідигмальні властивості концепту СМЕРТЬ : респондентна оцінка. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім Івана Франка. Серія : «Філологічні науки»*. 2017. № 7. С. 213–218.
7. APA dictionary of psychology. URL: <https://dictionary.apa.org/death> (дата звернення 24.10.2019).
8. Collins free online dictionary and thesaurus. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-thesaurus/death> (дата звернення 28.10.2019).
9. Complete Dictionary of Synonyms and Antonyms. URL: <https://www.synonyms.com/synonym/death> (дата звернення 27.10.2019).
10. Lexico oxford dictionary. URL: <https://www.lexico.com/en/synonym/death> (дата звернення 28.10.2019).
11. Longman dictionary of contemporary English online. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/death> (дата звернення 25.10.2019).
12. Macmillan dictionary (free English dictionary and thesaurus online). URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/death> (дата звернення 25.10.2019).
13. Medical dictionary. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/death> (дата звернення 24.10.2019).
14. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/death> (дата звернення 26.10.2019).
15. Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/death> (дата звернення 27.10.2019).
16. Synonymy online: English synonym dictionary. URL: <http://www.synonymy.com/synonym.php?word=death&x=31&y> (дата звернення 28.10.2019).

17. Thesaurus.com. URL: <https://www.thesaurus.com/browse/death?s=t> (дата звернення 27.10.2019).
18. TransLegal dictionary. URL: <https://www.translegal.com/legal-english-dictionary/death> (дата звернення 25.10.2019).
19. Wikipedia, the free encyclopaedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Death> (дата звернення 25.10.2019).

**Molhamova L. O. COMPONENT ANALYSIS OF THE NAME OF THE CONCEPT “DEATH”
(ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LEXICOGRAPHIC SOURCES)**

The article systematizes different approaches to the definition of “concept” as one of the most important universal theosophical mental entities. It has been concluded that the concept has a complex multi-dimensional structure and includes a conceptual framework and socio-psychological and cultural part. The name of the DEATH concept is established by means of comparative analysis of synonyms of the death lexemes studied in different synonymy dictionaries in terms of the use of the semantic factor in the lexicographic description, which coincides with the dominant of its synonymic series, and is stylistically neutral in semantic way. The lexicographic definitions of the name of the DEATH concept are analyzed by means of the method of component analysis on the material of dictionary definitions with the identification of seven diverse English lexicographic sources, since the lexical system in different types of dictionaries reflects the specifics of the linguistic picture of the world behind the name. Common (cessation, biological functions, organism) and distinct (total, permanent, irreversible, ultimate, state, act, fact, cause, occasion, time) semes of the name of the DEATH concept have been identified; it has been concluded that lexicographers give a systematic definition of death with minimization of features that are included in the meaning of the word and interpret the word death as irreversible, final, final action or condition, in which there is a total cessation of all vital functions of the organism, the cessation of physical and mental processes, decay biological cells, end of life, non-existence, loss of life for certain reasons or occasions in time. The author defines the conceptual basis of the DEATH concept as the total permanent irreversible ultimate cessation of organism's biological functions due to some cause or occasion in time. Further perspectives of scientific exploration have been outlined, which consist in structuring the lexico-semantic field of the name of the DEATH concept as one of the most effective methods of modern semantic research in linguocognitive concepts.

Key words: concept, concept name, dominant, seme, component analysis.